

Гордана Милетић

РЕЗУЛТАТИ РЕКОГНОСЦИРАЊА СЕОСКИХ НАСЕЉА СМЕДЕРЕВСКЕ ОПШТИНЕ ОБИЧАЈИ ЖИВОТНОГ ЦИКЛУСА

У току 2005. и допунским истраживањем у 2006. години обављено је рекогносцирање насеља смедеревске општине као прва фаза вишегодишњег пројекта „Етнолошко проучавање насеља смедеревске општине“. Циљ овог рекогносцирања био је да се утврде основне етнолошке карактеристике проучаване средине, садашње стање у обичајном и друштвеном животу у области материјалне културе и да се назначе правци даљег истраживања. Подаци су прикупљани техником интервјуа с унапред припремљеним питањима, непосредним разговором, фотографисањем објеката материјалне културе. Интервјуи су обављени с представницима локалних заједница и информаторима које су они предложили. Тако су од саговорника различитог пола, старосне доби, имовног стања и друштвеног статуса добијени подаци неуједначени по свом обиму и садржају. Највећи део прикупљене грађе сачињавају подаци који се односе на сеоска насеља и „староседелачки“ део популације. У раду је презентован део грађе, која се односи на обичаје животног циклуса: рођење, смрт, брак, прославу рођендана, прославу поводом испраћаја војника у војску. Најобимнији и најсадржајнији је део грађе који се односи на рођење, брак и смрт – значајне догађаје којима је у традицијској култури придаван велики значај.

Према постојећим подацима добијеним овим истраживањима, у садашњости, ови догађаји као део једне веће целине битних догађаја у животу сваког појединца не губе на значају, већ се изобичавају, односно редукују обичајне радње. Систематизацијом грађе учињен је покушај да се пружи увид у некадашње и садашње стање.

Кључне речи: *сеоска насеља, Смедеревска општина, веровања, обичаји, рођење, крштење, чаићење кума, смрт, свадба, рођендан, пунолетство, испраћај у војску*

Увод

Општина Смедерево са 27 насеља заузима простор између Дунава на северу, Велике Мораве на истоку и шумадијских брда на југу и западу. Границе њене области простиру се у оквиру крајњег северног дела Поморавља и североисточног дела шумадијског побрђа. У деветнаестом веку на овом подручју укрстиле су се разне миграционе – метанастазичке струје. У току двадесетог века уследио је нови прилив становништва који је у граду и сеоским насељима у његовој непосредној близини изменио популациону структуру и дао свој културни печат.

Ова област, до сада, није била предмет систематског научноистраживачког рада етнолога, изузев рада Боривоја Дробњаковића „Смедеревско Подунавље и Јасеница“ из 1925. године у којем су обрађене антропогеографске теме, па је зато на иницијативу етнолога Музеја у Смедереву, покренут пројекат „Етнолошко проучавање насеља смедеревске општине“. У току 2005. и допунским истраживањима у 2006. години обављено је рекогносцирање терена. Циљ ове фазе истраживања био је да се утврде основне етнолошке карактеристике проучаване средине, садашње стање у обичајном и друштвеном животу, у области материјалне културе и да се назначе правци даљег истраживања.

У складу с постављеним циљевима овог истраживања, урађен је план и методологија рада на терену. Приликом њихове израде узете су у обзир следеће географске, демографске и привредне карактеристике проучаване области:

У прву групу спада југозападни или шумадијски део општине у којем је највеће учешће динарске струје досељеника у току деветнаестог века и у којем није било досељавања током двадесетог века или су она занемарљива у односу на укупан број становника. Карактеристика овог дела је и смањење укупног броја становника и доминација пољопривредног становништва. Доминантне гране пољопривреде су воћарство и виноградарство.

Другу групу чине насеља у моравском делу општине и у близини Дунава. У овим насељима заступљене су скоро све метанастазичке струје, међу којима преовлађује косовско – метохијска, док је динарска стуја на другом месту. У току двадесетог века у овим насељима није било досељавања која би утицала на демографску структуру становништва. У овој области је регистрован умерен пораст становништва. Преовлађују мешовита радничко – пољопривредна домаћинства. Доминантне гране пољопривреде су ратарство и повртарство.

Трећу групу чине насеља у непосредној близини града. Карактеристика ових насеља јесте велики прилив становништва из других општина у Србији, с подручја Косова и Метохије, као и из других Република некадашње СРЈ, почев од средине педесетих до средине осамдесетих година двадесетог

века. Овде је најмањи проценат пољопривредног становништва, а највећи број дневних миграната.

Град Смедерево је административни, привредни и културни центар општине.

На основу претходно изнетих чињеница одлучено је да се истраживање започне у селима прве групе и да се настави с истраживањем у другој, потом у трећој групи насеља. Истраживања у граду предвиђена су као последња јер град као посебна целина представља уједно и једино урбано насеље. За свако сеоско насеље предвиђен је један дан рада на терену, док је за град планирано три дана.

Планиране технике прикупљања података на терену су: интервју с унапред припремљеним питањима, непосредан разговор, фотографисање објеката материјалне културе.

Планирано је да се први део интервјуа о географским, демографским и привредним карактеристикама села обави са званичним представницима локалних заједница тј. шефовима месних канцеларија и председницима Савета месних заједница.

За други део интервјуа планирано је да информатори буду из више-генерацијских домаћинстава која по својим карактеристикама: број чланова, тип домаћинства, представљају преовлађујући тип домаћинства у датој средини. Разлог да то буду вишегенерацијска домаћинства јесте тај, што се пошло од претпоставке да у оваквим домаћинствима могу да се добију потпуније информације и да се истовремено добију информације о стању у две временске равни – садашњем и прошлом, које се односи на период пре и непосредно после Другог светског рата. У случају досељених породица, овај други период односио би се на период пре и непосредно после досељавања с циљем да се види какав је однос различитих генерација према обичајима и њихово познавање истих. У насељима у којим није било досељавања планиран је разговор с члановима два домаћинства, док су за насеља са значајним процентом досељеног становништва предвиђени интервјуи са члановима једног домаћинства староседелаца¹ и са истим бројем досељеничких домаћинстава.

За град је планирано да саговорници буду из реда староседелаца, досељеника из суседних општина, из других општина у Србији, са Косова и Метохије и са простора некадашње Југославије. Информатори су налажени преко познаника и секретара Месних заједница.

Приликом избора саговорника у сеоским срединама ослонили смо се на званичне представнике локалних заједница, с претпоставком да пошто они живе у тим срединама, они их и најбоље познају. Путем телефона договорен

¹ Појам староседеоци се овде и даље у тексту односи, првенствено, на становништво чији су се преци доселили на територију смедеревске општине до краја 19. века што је случај с највећим делом сеоске популације проучаване средине.

је датум посете и да они предложе информаторе из своје средине на основу напред наведених карактеристика.

Овај план на терену није могао да се у потпуности испоштује, а разлози су следећи: неразумевање представника локалних заједница шта се од њих очекује, незаинтересованост истих, несналажљивост истраживача, одустајање информатора, заузетост информатора послом, присуство само дела вишегенерацијске породице, кандидовање првенствено старијих саговорника мушког пола, кандидовање информатора из редова који су се доселили у последњем миграционом – избегличком таласу, незаинтересованост самих информатора, давање непотпуних, кратких информација истих.

Из наведених разлога су од саговорника различитог пола, старосне доби, имовног стања друштвеног статуса добијени подаци неуједначени по свом обиму и садржају. Највећи део прикупљене грађе чине подаци везани за сеоска насеља и „староседелачки“ део популације.

У раду ће бити изложен део грађе која је резултат овог истраживања, а која се односи на обичаје и веровања животног циклуса „староседелачке“ популације у сеоским насељима – рођење, крштење, обичај чашћења кума, прослава рођендана, прослава пунолетства, испраћај у војску, склапање брака и смрт. Најсадржајнији и најобимнији су подаци за обичаје из култа мртвих и из свадбеног обичајног корпуса. Поред рођења, они спадају у најзначајније догађаје у животу сваког појединца којима је у традицијској култури посвећена велика пажња. Према постојећим подацима истраживања, у садашњости ови догађаји не губе на значају, већ се губи, односно редукује бројност обичајних радњи. У садашњости они су део једне веће целине битних догађаја у животу сваког појединца. У раду је учињен покушај да се систематизацијом грађе пружи увид у прошло и садашње стање.

Обичаји животног циклуса

Рођење – трудница, породиља, дете

Део, односно претходница обичајног корпуса у вези с рођењем су и обичаји везани за обезбеђење плодности, који су део свадбених обичаја. Дивљање накоњчета, односно детета, првенствено мушког пола, од стране младе је један од најраспрострањенијих обичаја, који се, углавном, примењује и данас у смедеревском крају, без обзира да ли се свадбено весеље прави у кући или у ресторану. Позивање младе да се окрене при поласку из родитељске куће или у исту сврху, лупање у прозор, а све с циљем да деца личе на њену фамилију, такође је још увек актуелан.

Да би трудница на свет донела здраво потомство треба да се придржава обичаја, који су најчешће у облику забрана и пожељних радњи. Подаци везани за ове обичаје добијени су од неколико млађих саговорница, које су од стране својих мајки, баба, свекрва биле упозорене и упознате с овим, али како су навеле, нису се придржавале свих тих правила.

Трудница не сме да дира псе и мачке, а ако некуда иде мора да дође кући пре поноћи. Када иде да запали свећу покојнику трудница везује црвени конач око руке или око прста.

Када се уплаши не сме да се додирује за тело. Пред порођај не треба да иде у госте. „Не ваља“ да једе зечетину да дете не би било плашљиво као зец. Саговорница из Доброг Дола, која је дала овај податак, каже да њој нису дозвољавали да једе зечетину.

Када трудница оде у госте нуде је свиме што имају да им мишеви не би појели поњаве.

Након порођаја, када породила и дете изађу из болнице, породилјина мајка, обавезно доноси погачу и печено пиле, а осим ове треба да буду још две погаче.

Баба, односно свекрва, иде у Цркву по знамење – то јест, црквено име и освештану воду која се додаје води за купање детета.

Породила не сме да једе рибу док дете не напуни годину дана, односно док не проговори.

Испод јастука на којем спава беба стави се нож, босиљак, метлица (струк метле) или бели лук, нож, црвени конач и венчић исплетен на празник Св. Тројице. Још једна од варијанти је бели лук, босиљак, црвена паприка, нож, црвени конач.

Беби се везује црвени конач око руке.

Бебине ствари не смеју да заноће на конопцу. Дечје ствари се вешају на конопац с лица, а не наопако да би деца расла. Дете не сме да се износи напоље 40 дана, или се износи само док не зађе сунце.

Дете треба да се крсти у првој години живота. До крштења, раније се користило црквено име које је дете добило на знамењу.

Саговорница из Лугавчине Дафинка каже: „Ми смо тајили име, за млађег сина (1978), хтели смо да буде објављено тек на крштењу. Кумови су дошли видели бебу и рекли име, а јавности је саопштено на крштењу.“

Саговорница из Лугавчине, Цана, каже: „Дете се крсти пошто напуни шест недеља. У цркву дете носи баба. Кум припреми црвени кончић и бело платно од којег се детету сашеје кошуљица „крзница“. Мајка понесе пешкир, кошуљу, сапун и тиме дарује кума. Раније кум није након крштења долазио кући, већ смо носили храну у цркву, а данас кум долази кући на ручак. За време ручка поп донесе погачу и једну малу погачицу. Ту кум стави јабуку и пару и веже шареним концем. Онда кум извади капу, па мушко дете прво загризе малу погачу три пута. Затим кум стави капу на велику погачу и он први ту стави новац. Тај новац се да мајци детета.“

Саговорница је мишљења да се овај обичај поштовао до осамдесетих година двадесетог века.

Саговорница Дафинка каже: „Кумовљева погача иде кроз госте, ставља се новац који се даје деци, домаћица од тог новца купује нешто за кућу. Капа, такође, иде кроз госте и тада кум објави име.“

За кума се обавезно припреми дар – бошчалук а кум купује поклон детету.

Крштења се славе с мањим бројем гостију, мада има случајева да славе и с музиком. Такође, има случајева да се крштење обави када и венчање родитеља и да се споје крштење и свадбено весеље.

Обичај чашћења кума – Подаци о овом обичају потичу из неколико моравских и шумадијских села, али је он, изгледа, био присутан на целој територији. Има саговорника који су истакли да нису правили „чашћење кума“ као и да се обичај све мање практикује. Такође, често се практикује да се чашћење кума обави када је неко друго славље – испраћај у војску, свадба.

Окосницу овог обичаја чини даривање. Родитељи кума дарују бошчалуком и кум дарује кумче или кумчиће и доноси погачу или погаче. Правило је да се за свако дете кум дарује посебним бошчалуком. Разлике, пак, постоје у самом схватању овог обичаја. Неки саговорници га повезују са крштењем, док други сматрају да с њим нема никакве везе.

Саговорница Дафинка из Лугавчине даје следеће објашњење: „Раније, када је крштење, куму се спреми бошчалук за свако дете, међутим и то се мењало јер дете је требало да се крсти док му не изађу дани, односно до шест недеља.“ Саговорница сматра да се због велике смртности деце, педесет година уназад почело с праксом да када деца мало поодрасту домаћин прави чашћење кума. „Ми смо правили чашћење кума“, каже: „Частиш кума зато што је дао име, односно имена деци и зато што су та деца сада скоро људи. То чашћење је у ствари бошчалук, за кума и његове укућане. Бошчалук се спрема за свако дете. Значи, јорган, јастук, постељина, прекривач. Раније су давали ћилим, торбу, везене чарапе. Гости се позивају јабуком или буклијом и тада је кум најважнији. Спрема се тада бошчалук и за мајчину мајку и оца. Ја сам, пре свега, спремила за свекра и свекрву зато што су ми они помогли у одгајању деце, а и за маму сам спремила. Тада је кум у обавези да донесе погачу, све друго не мора. И ако није, случајно, донео деци капу око крштења и обућу, онда тада обавезно доноси.“

Саговорник из Бадљевице Драгослав: „Частиш кума зато што ти је крстио дете. Правило се са музиком. Већина части када прави крштење. Од обичаја – ломи се кумовска погача, поједе се први залог. Може и накнадно да се прави, ако родитељи нису у финансијској могућности да часте приликом крштења. Мушкарци, они часте кума на дан свадбе, ако не часте пре.“

Саговорница из Вранова, Добринка: „Кад се дете роди, кум га крсти, руча и иде, па кад дете мало одрасте он се части, руча и дарује се. Нема везе

са крштењем. Ми смо частили за сина кад је био већ велики. Ако не часте пре, онда када се жени дарују кума. Ово је дар за ово, ово за ово.“

Саговорница из Доброг Дола овај обичај није повезала са крштењем, а њен одговор скоро да искључује било какву везу овог обичаја са децом. „После свадбе, каже, када се договори са кумом, прави се весеље за **чашћење кума**. Том приликом кум дарује младенце и младенци поново дарују кума и све његове укућане.“

Друга **саговорница из Лугавчине, Цана**, сматра да се чашћење кума прави онда када муж и жена одлуче да не желе више деце. Тада позову кума и часте га. Она и муж нису частили кума, али ће то да ураде сада за синовљеву свадбу. Уместо бошчалука, каже, купиће неке вредније поклоне. У плану им је, каже, да купе неко „капитално“ издање.

Рођендан

Обичај прослављања рођендана је присутан у свим селима. Он је постао незаобилазан део обичајне праксе у животном циклусу појединца. Рођендани се славе у кругу породице, а касније с друштвом из школе. Слави се у кући или кафићу, Дому културе. Скоро сви саговорници су истакли као новију појаву да се рођендан приликом стицања пунолетства прославља навелико, односно да се овом рођендану придаје већи значај него раније. Славље је најчешће подељено у два дела. Једног дана је за рођаке и пријатеље а другог дана се за друштво организује журка у сеоском кафићу или кафићу у Смедереву или у сеоском Дому културе. У неким случајевима, неколико младића или девојака праве заједничку журку овим поводом. Саговорници су навели и примере да родитељи за овај рођендан организују славље у ресторану или под шатором с музиком и већим бројем званица. Према запажањима неких саговорника, с већим бројем званица и музиком, прослављају они родитељи који имају ћерке и самим тим нису у прилици да праве весеље поводом испраћаја у војску.

Испраћај у војску

Славља поводом одласка регрута у војску праве се у свим селима. У неким селима су, према мишљењу саговорника, последњих година редукована, док се у другим селима слави и повратак из војске (Михајловац), као и цивилно служење војног рока. Славља се праве под шатором или у ресторанима с музиком, а број званица зависи од имовне могућности породице. Има случајева да се овим поводом за друштво организује журка, а за најужи круг родбине приреди ручак у кући.

Свадебни обичаји

На основу грађе добијене интервјуом са 37 саговорника различите старосне доби (најстарији 1922. а најмлађи 1982. годиште) могу се у временској равни издвојити три типа свадбе у селима смедеревске општине. Сваки тип представља покушај да се представе карактеристични заједнички садржаји свадбеног ритуала у омеђеној временској равни на простору 27 насеља смедеревска општине. Први је омеђен временом од 1942. до 1970. године. Други обухвата период од 1971. до 1990, а трећи од 1991. до 2005. године.

Обичајна структура првог типа

Све почиње **договором, односно виђењем** или **капаром**. То су термини који се користе за обичај када момкови родитељи, пре свега отац и мушки чланови породице иду код девојчиног оца да се договоре око мираза, просидбе и свадбе. Ево шта каже **саговорник из Осипаонице** који се оженио 1951. године : „Прво се закаже капара. На капару се иде увече да ти неко не поквари. Том приликом се договоре о просидби и свадби. Поведу се најближи рођаци. На капари младожења да млади дукат, а он добије дукат од будућег таста, да им не гине срећа. Том приликом се договоре око мираза и термина за свадбу и броја гостију.“ Некада су се погађали и по неколико пута – око новца, намештаја. Други старији **саговорник из Биновца**, који се оженио 1942. године каже да су се његов и младин отац погађали око мираза и да је његов отац и одустајао да би се на крају договорили за мираз од 500 хиљада динара.

Након повољног исхода на договору следи **прошња**. Договореног дана момак с родитељима и осталим гостима иде код девојчиних родитеља. Њени родитељи их дочекају и угосте. Овом приликом момак води ограничен, углавном, мањи број гостију о којима су се договорили на капари. Ови гости се називају „просиоци“. Момак води и музику. На просидби се девојци даје прстен и још нешто од накита и одеће. Девојка дарује обавезно момка и његове родитеље, укућане и остале госте. **Саговорник из Михајловца** који се оженио 1949. године каже: „Када се иде на прошевину из куће иду колико се договоре. Ишло се са чезе и фијакерима. Момак води музику. Девојкени их сачекају. Девојка дарује све госте које је момак довео. После даривања иде ручак. Ја сам се женио 1949. године тада није имало ништа. Није имало злато. Да се девојки хаљина, ципеле.“

„Ондак ишо прстен, ђинђуве, није било златно“, каже **саговорница из Бадљевице** која се удала 1953, а друга **из Вранова** која се удала 1947. године каже: „Дали ми блузу и прстен.“

Прошевина се правила седам или петнаест дана пре свадбе. У неким селима она се правила четвртком, а у некима недељом. Ако је момак довео музику, након ручка у дворишту је игранка. **Саговорник из Михајловца каже:** „Исто, када је прошевина код девојкине куће игра се коло – игранка. После ручка изађе се у двориште и игра се коло. У коло се ухвате момци, девојке, ожењари.“

Након прошевине је **испит** код свештеника у цркви. А након испита је **свадба**. Претходи јој позивање гостију. Позивало се буклијом.

Неколико дана пре свадбе ишло се по девојачку спрему. Девојачка спрема се превозила колима кроз село. **Саговорник из Бадљевице каже:** „Одеш с добри волови у четвртак уочи свадбе. Комшије се скупе да виде шта је девојка спремила.“

Уочи свадбе китила се капија и код девојке и код момка. „На капију се стави јабука, пешкир, огледалце и мале плетене чарапе. Тиква се стави на дугачку летву која се причврсти за капију и момак кад дође по девојку гађа тикву“, каже **саговорница из Вранова**.

Само свадбено весеље трајало је три дана и правило се у кући. Првог дана гости су кум и стари сват и момкова породица. Другог дана долазе поођани, односно младини родитељи и фамилија. Трећег дана, према неким саговорницима је дан када се веселе и госте ашчије, док према другима, тог дана младини родитељи иду у старе госте.

Тај први дан свадбе зове се **вођевина**.

Сватови се окупљају код момкове куће и иде се с музиком по кума и старог свата ако су из истог села, ако нису онда се дочекују испред куће с музиком. Када се сватови окупе иде се по девојку.

Момак са младожењским момцима, кумом и старим сватом, оцем и рођацима иде по младу. Тамо су морали да савладају препреке да би ушли у двориште и кућу и узели младу. Младу је предавао, односно продавао брат. Младожењски момци, или младожењин зет, купују или краду петла од девојака. Сватови нису могли да крену док се не украде или купи петао.

Саговорник из **Осипаонице:** „Младожења иде са младожењским момцима (барјактар и војвода, они иду напред). Младина капија је затворена и отварају је када се погоди јабука или неки други предмет. Млада се купује од брата.“

Саговорник из **Михајловца каже:** „Гађа се јабука или тиква, момак прескочи ограду да би ушао у двориште. Испред куће на вратима је корито са водом. Бациш неку пару у ту воду и онда уђеш унутра. Сачекаш да ти неко, обично брат, изведе младу и продају. Младожења се послужи само сиром и јајима.“

Саговорница из **Бадљевице:** „Дошли су на коњима, куповали младу, петла куповали. Петла купује младожењин зет, а младу продаје брат. Просиоци тада доносе погачу, ломи се погача, прекрсту се и честита се младенцима. Младожења купује за младу вео и хаљину.“

„Имала сам венчаницу, ципеле, капут, момак купио“, каже **саговорница из Вранова**. Саговорник из **Михајловца каже**: „Старојко обува младу и ставља паре у ципелу. Он купује ципеле и вал, венац.“

Млада девера дарује пешкиром. Осим за девера млада, односно млади-на мајка је спремила пешкире и за младожењске момке, кумовског и старосватског момка и сватовске коње. „Девојке су продавале рузмарин којим су китиле сватове. Пешкирима су се китили коњи. Онај ко вози кочије он плати девојкама.“ (Д. Јанић, Враново)

Када сватови са младом крену на венчање таст или ташта дају младожењи да испије вино из чаше у којој је дукат. Младожења задржава и чашу и дукат. Саговорник из Врбовца, Голуб Младеновић (1930), чува чашу коју је његов отац добио од таште из Михајловца. Обичај је, каже, да ташта да зету чашу с вином и марамицу. Те чаше се по мишљењу саговорника зову мидерске. На чаши пише „живели младенци“.

Саговорница из Вранова каже: „После када дођу за девојку они (девојчини родитељи) ставе бели јастук на фијакер, њени јој дају чашу вина и она баца чашу преко главе.“

Сватови с младенцима иду на венчање, најпре у општину, па у цркву. Након венчања иде се младожењиној кући. Тамо младенце дочекује свекрва. Свекрва млади помогне да сиђе с кола или раније с коња и том приликом млада дарује свекра јастуком који је добила од својих родитеља на поласку из куће или кошуљом. Свекрва јој да накоњче, затим сито у којем су вуна, кукуруз, пшеница, шећер или бомбоне. Млада треба да баца сито на кров. Свекрва јој да два хлеба и две флаше вина и с тим млада улази у нову кућу. Тамо млада дарује свекрви кецељу и седне јој у крило, а акчинице² испод столице на којој седи свекрва са снајом сипају воду.

Саговорница из Вранова каже: „када свекрва скида младу, он пружи руку, прихвати је, она му да јастук, дарује га.“

Драгослава – Бадљевица: „Ондак иде сито које баца на кров, у сито се стави кукуруз, јечам, бомбоне, то се ваља. Свекрва да две погаче млади да унесе у кућу, па онда седне свекрви у крило, опаше ју кецељу, акчинице сипају испод те столице воду.“

Саговорник из Михајловца то описује овако: „По младу је ишао свекрва. Он је изводи из кола и она га том приликом дарује (нпр. јастуком). Свекрва је остајала кући, она сачека младенце када се врате са венчања. Млада обрће накоњче и дарује га. Она да млади сито које ова са вуном баца на кров, ако остане сито на кров, остаће млада у кућу. Спреме за младу два хлеба и две флаше вина и она са тим уђе у кућу. Пре уласка се младенци међусобно послуже. Када млада уђе у кућу чека је свекрва. Она свекрви опаше кецељу

² акчиница – у ствари ашџика, ашџикадунa (аhџика, аhџикадунa) f. (pers.-tur.) kuharica, A. Škaljić, *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo 1979, 102. У овом случају подразумевају се учеснице у припремама.

и седне јој у крило, а неко од акчија сипа воду испод столице и каже свекрва се унередила од радости.“

Негде младу изводи кум. **Саговорница из Мале Крсне** каже: „Код момкове куће, када се врате са младом, кум изводи младу из аута, свекрва јој да сито са кукурузом да баци на кров. На кућна врата се поставља корито са водом и младожења мора да плати да би младу увео у кућу. Свекрва да млади два хлеба и две флаше вина...“

Да би ушли у кућу, гости, као и стари сват и кум, морају да плате. Испред улазних врата постављено је корито с водом и акције не дозвољавају да се уђе док се не плати.

Следи ручак, ломљење погача које донесу кум, стари сват и поођани и узајамно даривање. Млада дарује старог свата и кума бошчалуком.

Драгослава – Бадљевица: „За време ручка иду погаче, кумовска, старојкова, па онда поођанска. Та погача се изломи и после тога се дарује кум и старојко. Млада их дарује, она спрема те дарове.“ Према речима **саговорника из Осипаонице** редослед је следећи: „Прво прођу погаче, кумова, старог свата и ашчијска и после почиње ручак. Кум дарује младу пре ручка, а кум и стари сват се дарују после ручка – ноћу.“ Новац са погаче се да млади.

Сви саговорници истичу да су поклони били скромни – лонче, шерпа, кофа. И дарови су били скромни. То су најчешће биле чарапе, кошуља, пешкир.

Гости су доносили част, односно погачу, печено прасе или кокошку, торту или колаче, пиће, зависно од степена сродства и имовне могућности. Најпре се јело шта је домаћин припремио, а онда је свако износио на сто шта је донео.

Саговорник из **Осипаонице** каже: „Фамилија доноси част (погача, печено прасе или петао-кокошка, колачи-торта, вино, ракија). Та погача се ломила пред поноћ.“

Први са свадбе је одлазио кум и то пре поноћи.

Када крену са свадбе, куму и старом свату се давала погача и плећка од јагњећег и прасећег печења.

Другог дана свадбе младенци с гостима, свекром и свекрвом иду на воду.

Саговорник из Михајловца: „Други дан свадбе млада иде за воду, ако је старојко из села, иду код њега, ако није, онда иду код неког рођака. Када прође свадбено весеље, после свадбе, кад прође неко време, млада иде старојку да пере ноге. Он јој да кудељу, вретено, паре у лавор. Они што су око ло купе и бацају угар. То је било када сам се ја женио.“

Осипаоница: „**Другог дана свадбе** иде се ујутро на воду са музиком. Иду младенци, ашчије, фамилија, момци, девојке, свекар и свекрва се нагрде. Свекар се обуче као млада, а свекрва као младожења.“

Саговорница из Мале Крсне: „У моје време, млада је морала рано да устане да почисти собу где су били гости. Тог дана се иде код старог свата по воду и тамо се поседи, па се заједно са старим сватом врати кући.“

Из података које су дали саговорници, може се закључити да се другог дана после свадбе, након одласка на воду и повратка кући завршавају сви битни садржаји обичаја.

Другог дана су долазили поођани. Пре него што дођу поођани, двоје деце млади доносе корпу у којој су игле и плетиво и при том све време ћуте. „То су донеле две девојчице. Ништа не говоре, него баце ту корпу испред куће“ **каже Д. Јанић из Вучака удата у Вранову.**

Следећи битан догађај, својеврстан наставак свадбеног обичајног корпуса јесте обичај **вртања**. Неко време после свадбе, обично недељу дана или када се већ договоре, млада са младожењом, свекром и свекрвом иде код родитеља у посету. Млади родитељи приређују ручак за нове пријатеље.

Саговорник из Осипаонице: „После свадбе, млада не иде код њени до вртања. Следеће недеље, код момка долази таст са гостима.“

Обичајна структура другог типа

Оквирно, временски период на који се односи овај тип је период од 1970. до 1990. године. За разлику од претходног периода, за овај располажемо већим бројем информација од саговорника који су у овом периоду били директни актери (млада, младожења), организатори (очеве, деде), учесници у припремама (акције), гости. За овај временски период је карактеристично да су, посебно на његовом почетку, присутни сви елементи свадбеног ритуала као и у претходном периоду, али да неки губе на значају и уводе се новине, да би при крају те новине постале саставни део обичајне праксе, а неки елементи из претходног обичајног корпуса потпуно нестали (били изобичајени?).

Код првог типа, циклус свадбених обичаја започињао је **договором** или **капаром**, сада је само један од саговорника навео да су ишли на капару. И даље су момкови родитељи ишли код девојчаних да се договоре да ли ће и када да буде свадба, да ли ће бити просидбе, односно веридбе, сада почиње да се користи овај израз. Али овај одлазак више нема значај који је имао код претходног типа. Родитељи немају утицај у избору брачног партнера, а слаби значај и полако нестаје раније битан економски моменат мираза.

Саговорница из Лугавчине која се удала 1971. године каже: „Они су се срели негде у марту. Тада смо, већ, супруг и ја купили сами бурме. На договор се иде увече и тада може да буде и прстеновање. Код мене није било речи о миразу ни са једне стране. Свекар ни једном то није поменуо, мада сам ја добила од родитеља.“ **Саговорник из Лугавчине** који се оженио почетком 80-их година двадесетог века каже да се трудио да испоштује обичаје тамо где је могао. Није се венчао у цркви јер је био секретар Партије у селу и политички активан. То је, према његовом мишљењу одступање од традицијског модела. Он је са својим родитељима и мушким члановима по-

родице ишао код девојке на капару. Каже: „Ишао сам да просим младу, а у то време то се није практиковало. Ишло се увече да неко не види и не поквари. Ја и жена смо се забављали 5-6 година, пре него што смо се венчали. Ја сам јој рекао да она каже својима да ми долазимо али и отац је послао једног стрица код њеног оца да му најави долазак или како се то каже, послао му абар. Код девојкине куће се не куца да не би чуле комшије, већ се улази без куцања. Будући таст нас је дочекао и када смо сели он је казао – Добро ми дошли, али ја бих волео да знам зашто сте ви дошли – Онда је мој отац рекао – Дошли смо јер ти имаш девојку за удају, а ја момка за женидбу – Будући таст на то одговара – Ја и ти се не питамо. Да чујемо шта они имају да кажу – Када смо се ми изјаснили, онда су они рекли – Ако они хоће, није ред да кваримо деци. Затим су се њих двојица руковали и изљубили и тада су постали пријатељи. Затим је таст питао – Шта ти тражиш за моју ћерку – Мој отац је рекао – Ја не тражим ништа – На то је таст рекао – Ако ти не тражиш ништа, онда ја не дајем ништа, јер ти знаш да је она масарка и да то нема ко да наследи – Тада сам дао девојци прстен. Тако сам избегао да идем на велики и мали испит у Цркву. Остали присутни су дали девојци пару за срећу.“

Следи **прошња, прстеновање, односно веридба**. Као и код претходног типа, просидбу праве девојчини родитељи. Зависно од имовног стања је и обим овог весеља. Број гостију које доводи момак зависи од договора, али је мањи у односу на младине. На просидбу долазе и кум и стари сват и тада их млада дарује као и момкове родитеље и укућане и све госте које је момак довео. Ово весеље се прави четвртком или недељом једну недељу или петнаест дана пре свадбеног весеља, што је све зависило од договора. Негде је даривање од стране девојке овом приликом изостало и обављено је само за време свадбе.

Најпотпуније информације о овом обичају дала је саговорница из **Лугавчине**, која се удала 1971. године. Каже: „Прошевина је била пар дана пре свадбе, мада размак између свадбе и прошевине може да буде и дужи. Наша прошевина је била у четвртак, а свадба већ следеће недеље. На прошевини моји су позвали у госте кога су они желели, а просиоца је било између тридесет и четрдесет. За прошевину се позивало јабуком. Када се носи јабука будући гост није у обавези да ишта пошаље. Кад је прошевина, главни догађај је да се дарују сви просиоци, сви који су дошли. Било је мука ако немате још једну кошуљу. Мушкарци су углавном добијали кошуље, жене комбинеzone, мараме, кецеље. А укућани, најближа родбина (свекар, свекрва, младожења, кумови, стари сват, они су добијали бошчалук. Тада сам добила прстен, минђуше, ланчић и хаљину коју је девојка у обавези да обуче тог дана и још неке ситнице, односно настојали су да девојку обуку комплетно.“

Позивање гостију. Гости за свадбу су позивани буклијом која се напуни вином или ракијом. Званица је у обавези да стави нешто на буклију – новац, пешкир, кошуљу и буклију допуни пићем. Неки саговорници су навели разлике у позивању гостију од стране девојчаних и момкових родитеља.

„Моји су звали буклијом и јабуком, а његови само буклијом“ (**Љ. М. Друговац**) „Момкови зову вином, а девојкени ракијом“ (**Ж. Михајловац**) Кум и стари сват се позивају погачом. Њима се најави одлазак и том приликом они приреде ручак. „Када кумови на сто изнесу супу, ови изваде погачу и дају куму буклију – кум благослови да има порода и да се настави кумство. Онда се у буклију обавезно долива вино. Погача се изломи и руча се.“ каже саговорница **Цана из Лугавчине**. Они исто припреме погачу и пошаљу је кумовима. Ломе се укупно три погаче. Трећа се изломи код неког ближег у фамилији. У овом периоду осим буклијом, гости почињу да се позивају и штампаним позивницама. Ова новина на крају постаје правило.

Свадби је претходило превозење дарова и девојачке спреме. **Саговорница из Лугавчине** која се удала 1971. године каже да су дарови јавно вожени кроз село још неколико година после њене свадбе, а да у време када је она била девојка и раније да је то био прави мали друштвени догађај: „Ја сам то донела у бошчалук, може се рећи. Дарове возе обе породице, практично. Учествују обе породице, али углавном с момкове стране је више. Дакле, свекар обавезно, свекрва не иде и у поворци су само мушкарци. Свекрва остане да дочека дарове, да види где ће, шта ће, да буде ту са ујнама, теткама, комшиницама, да се то види. Млада не иде. Када пролазе кола са девојачком спремом, једна или више, жене изађу на улицу да виде колико је девојка спремила, односно њена мајка. Девојачки дарови се носе пре венчања и то се аранжира тако да изгледа лепо и да изгледа више него што га има. То је, просто, било такмичење на колико ће кола даровнина да прође. Ту су од најситнијих делова, од чарапа, пешкира, торби, прекривача, ћилимова, јастука до намештаја. Тако аранжирано и окићено са цвећем то лепо изгледа, онда поворка са колима која то возе просто мили да могу посматрачи публика лепо да види. Чак може да се запази неки леп вез, често кажу Јао прошла даровнина те и те, па што сам видела шару или вез мораћемо да тражимо. Поготову ако имају девојку за удају, жене обраћају пажњу на то.“

Само свадбено весеље је трајало три дана. Починјало је у суботу од момачке вечери. У недељу је било венчање, а у понедељак ашчијски дан. У почетном делу овог периода још увек је било случајева да поођани долазе другог дана свадбе, али се то с годинама губи и они долазе истог дана када и момкови гости. Такође, свадбена весеља почињу да се праве под шатором у дворишту младожењине куће, да би на крају овог периода то постало правило.

У суботу када је момачко вече ките капију. Када постављају венац на капији тада гараве младожењу.

Недеља, дан венчања, започиње одласком по кума и старог свата, уколико су из истог села. Иде се с музиком и носи се буклија. Иде младожења с младожењским момцима и неко од породице. Уколико нису из истог села испред дворишта сачекају се с музиком. Када се сватови окупе иде се по младу. На капији код младине куће постављено је корито с водом и сватови не могу да уђу док младожења не погоди јабуку или тикву. Након тога сватови улазе у двориште и младожења мора да плати ако жели да види младу.

Хаљину, односно венчаницу, млади купују младожењини родитељи, а вео и ципеле стари сват. Он купује бурму млади, а кум младожењи. У неким случајевима, млади су доносили венчаницу тек када би сватови дошли по њу. Младу предаје њезин брат. Она девојка дарује пешкиром. У дворишту, девојке ките младожењске момке, односно ови морају да плате да би их оне закитиле пешкиром и венчићем цвећа. Такође, момци траже петла којег девојке сакрију. Уколико га не нађу, морају да га откупе јер је срамота да се врате без петла. Сутрадан од петла се кува супа за поођане. Када сватови с младом крећу на венчање, таст даје младожењи да испије чашу с вином у којој је дукат. Он испије вино, дукат задржи, а чашу или разбије или је задржи. Неко од младине породице позове младу или куца у прозор да би се млада окренула а све у циљу да деца личе на њу и њену породицу. Сватови одлазе на венчање у општину, а потом у цркву. У овом периоду венчање у цркви чешће изостаје, посебно на почетку овог периода. **Саговорница из Друговца** чија је свадба била 1987. године каже да у то време није био обичај да младини родитељи присуствују венчању. На њено инсистирање родитељи су дошли али тек када је венчање обављено. Бидермајер и обичај да се он баци испред општине јавља се у овом периоду. Када сватови с младенцима дођу младожењиној кући, свекар помаже млади да изађе из аута и том приликом га она дарује кошуљом или јастуком. Млади дају мало мушко дете накољче којег она три пута окрене и дарује га. Потом свекрва даје млади сито. У ситу је вуна, пшеница, кукуруз, бомбоне, ситан новац. Млада из сита баца на све четири стране света, почевши од истока. А сито с вуном баца на кров куће. Следи послуживање слатком преко кућног прага. Негде се младенци послужују између себе, с тим што је младожења унутра а млада напољу, а негде то ради свекрва. Млада улази у кућу тек када јој свекрва да две флаше вина и две погаче. С тим она уђе у нову кућу или је, што постаје новина у овом типу обичаја, младожења унесе. Када уђе у кућу, млада свекрви опаше кецељу и седне у крило, а нека жена проспе воду испод столице и каже како се свекрва унередила од среће што је добила снају. Код неких саговорника овај моменат је изостао.

Веселје је сада, најчешће, под шатором. Испред шатора је корито с водом и гости не могу да уђу док не плате. Следи ручак, ломљење погача и даривање. Почетком овог периода долазак поођана првог дана свадбе представља изузетак, да би на крају постало уобичајено. Кум и стари сват доносе погачу, тарту, а негде и печено прасе. Погаче се пронесу и сваки гост стави пару на погачу. Најпре иде кумова погача. Онај који носи погачу (старосватски и кумовски момак) преда је куму или старом свату а овај новац с погаче стави млади у кецељу коју она претходно опаше. А погача се изломи. Исти је поступак и са поођанском и ашчијском погачом, с том разликом што новац с ашчијске погаче иде ашчијама. Ако поођани долазе другог дана, онда се њихова погача тада ломи. Гледа се да буде непаран број погача. Куму и старом свату се, када крену са свадбе, даје погача, торта и по плећка од печења или се уколико су донели печено прасе од њега сече само мањи део

а остало се враћа. Обичај ношења частова³ нестаје у току овог периода. У току овог периода почиње да се јавља младина торта.

Даривање – бошчалуци. Млада дарује кума и старог свата и све који су дошли с њима. Кум и стари сват су имали своје момке, то је најчешће неко из њихове породице. Осим њих, млада је даривала свекра, свекрву и све чланове новог домаћинства.

Поођани долазе на дан венчања или наредног дана. У току овог периода постаје, све чешћа пракса да поођани долазе првог дана. Пре него што дођу, поођани пошаљу неког од млађих с корпом у којој је започето плетиво, игле, вуна, бомбоне, да преда ту корпу млади, с тим да све време ћуте. Та корпа се зове „мутава корпа,„. Међу поођанима бира се најстарији (торбоноша) који ће да брине о томе како се остали понашају и када ће да крену са свадбе јер поођани не треба да остану до краја весеља, већ да испрате кума, а онда да иду.

Са свадбе би требало први да оде кум, а за њим поођани.

Други дан свадбе започиње одласком на бунар и поливањем свекра и свекрве. Младенци уз пратњу музике, гостију, свекра и свекрве одлазе на бунар код старог свата или код неког из фамилије ко има бунар, уколико стари сват није из села. На бунар носе кофу и лонче које су добили на поклон од старог свата. Млада полива воду свекру и свекрви да се умију, оперу руке, кофу напуне водом и затим се враћају кући. Младенци морају да се побрину да та вода остане чиста, непомућена, ненатруњена, јер се присутни труде да је загаде. У оквиру овог обичаја је и „грђење“ или „прављење“ свекра и свекрве, односно преоблачење – свекра ашчије обуку као младу или у женско одело, а свекрву као младожењу. Тако преобучени они иду на воду или их ашчије возе у колицима.

У току овог периода наведени обичаји другог дана свадбе се постепено редукују, а у неким случајевима потпуно изостају.

Обичајна структура трећег типа

Трећи тип свадбеног ритуала обухвата период од 1991. до 2005. године. Карактеристика овог периода јесте та што структура свадбеног ритуала коју чине обичаји различитог карактера постаје флексибилнија, променљива и необавезујућа. У овом периоду се, према информацијама добијених од саговорника на терену, повећава број парова који живе невенчано или се пак венчају али не праве никакво весеље.

У овом периоду новину представља простор у којем се прави свадбено весеље. Оно се сада, углавном, прави у ресторану и траје само један дан. Већи број младенаца, готово сви испитаници, венчали су се у општини и

---

³ частови!

цркви. Грађанско венчање се често обавља и у самом ресторану када се окупе сви гости. За време ручка, најчешће, иде само једна погача. Обавезна је младина торта као део свадбеног менија. Уз најаву музике, торта се донесе испред младенаца и они је заједно секу, бар прво парче. Торта се послужи гостима. Испред општине или цркве млада баца бидермајер, који би требало да јој купи стари сват.

Договор и просидба као део структуре свадбеног ритуала није поменут од стране саговорника.

Позивање гостију врши се штампаним позивницама које се уручују лично или шаљу поштом, уколико је већа просторна удаљеност. Такође, практикује се позивање гостију истовремено позивницом и буклијом. Куму и старом свату се такође уручи позивница, али уколико је могуће лично или се они позивају као у претходним периодима погачом.

Сматра се да кум и стари сват треба да купе бурме, стари сват и ципеле и вео за младу, као и бидермајер, што се сматрало њиховом обавезом и раније. Мада није познато колико се ово правило поштује.

Препреке на уласку у младину кућу и двориште у виду затворене капије или корита с водом и гађања јабуке или тикве присутне су и у овом периоду. Куповина младе, такође. Девер се дарује пешкиром. Ташта или таст дају младожењи да испије вино и у ту чашу стављају дукат или златан прстен. Младина породица куца у прозор или је зове да се окрене да би деца личила на њих.

Према информацијама добијеним од саговорника, када се свадбено весеље прави у ресторану, у већини случајева младенци се с венчања врате младожењиној кући и тамо млада окреће накољче, баца сито, свекрва јој даје две флаше вина и две погаче и младожења је с тим уноси преко прага у кућу где она свекрви опаше кецељу, седа јој у крило, а испод столице на којој њих две седе нека од жена проспе воду. У неким случајевима су изостале погаче и вино и седање свекрви у крило, већ је младожења само унео младу преко прага у кућу. Зависно од породице, негде се испоштује цела обичајна процедура, а негде само део.

Даривање кума и старог свата је и даље присутно, као и даривање свекра и свекрве.

Обичај одласка на воду, другог дана након свадбе, „грђење“ свекра и свекрве у овом периоду представља реткост, пре изузетак него правило.

Обичаји из култа мртвих

Предзнаци смрти

Највећи број саговорника је као предзнак смрти навео певање, односно оглашавање птице кукувије или кукавице како је још зову. Саговорници су различито описали ову птицу кукувију (постоји неусаглашеност, односно различита мишљења која је то птица). Према неким, то је сова, док други сматрају да је то ћук. **Саговорник из Осипаонице** сматра да смрт оглашава и птица еја. Као предзнаци смрти наведени су и следећи моменти : када поп на гробљу случајно помери крстачу, завијање пса, ако домаћин убије кућну змију, снови (према саговорнику из Раље порушена кућа у сну предсказује смрт)

Такође, верује се да ако за годину дана из исте куће умре двоје, прави се крпена лутка или се закоље пиле и то стави с покојником као трећа глава. **(Радинац)** Деца рођена у том месецу у којем је неко умро не иду на сахрану **(Сараорци)**.

У тренутку када наступа смрт умирућем се пали свећа. Свећа се пали пре него што човек испусти душу – умирући треба да држи свећу у часу умирања. Ако му свећа испада, не може да је држи, сматра се да мора још неко, вероватно из куће, убрзо да умре **(Лугавчина)**. Та прва свећа се чува и пали за сва подушја до годину дана када треба да изгори до краја. Верује се да не ваља када човек умре без свеће. Када особа умре у болници та прва свећа се пали када покојника донесу кући. **Саговорница из Вранова (1950)** чији је отац умро у болници без свеће је, по савету неке старије жене, купила свећу у цркви и дала свештенику да је пали у току литургије и помиње њеног оца, такође је приложила и вино, уље и пешкир.

У кући умрлог прекрију се огледала, а негде и све глатке површине које рефлектују светлост, као и икона.

Умрлог окупају, обуку у ново одело, положи га на кревет и вежу му руке (или их прекрсте преко груди), ноге и главу уколико је потребно и то најчешће црвеним концем. У неким селима покојника одвезују, односно разрешавају пре него што га изнесу из куће док у другим селима то ураде на гробљу. Након тога, покојника положи у сандук у који се ставе његове личне ствари и одећа. Сандук с покојником ставе на сто. У чело стола, код покојникове главе, стави се посуда с песком или житом која служи за паљење свећа. Испод стола на којем лежи покојник ставе лавор с водом и срп, а негде и босиљак и клип кукуруза. Клип кукуруза се у неким селима ставља у сандук с покојником. Када покојника износе из куће, клип кукуруза се ломи и једна половина остаје у сандуку а друга се да стоци да поједе.

Смрт се оглашава звоном. У селима у којима нема цркве, углавном, постоје сеоске звонаре. Домаћин одреди једног мушкарца да оглашава и за све наредне помене.

Поред свеће, која се пали за покој душе умрлога, зависно од пола умрле особе, доноси се и ставља на сандук и цвеће, пешкири, чарапе, кошуље, мараме, новац.

О свећама најчешће води рачуна нека жена коју одреди домаћин, мада има села у којима је та улога поверена и мушкарцима (Биновац, Друговац). Води се рачуна да гори непаран број свећа. Покојник се у току ноћи прекрије и чим сунце зађе, не пале се свеће (Радинац).

Води се рачуна и о томе да покојник, бар, једну ноћ преноћи у кући. Ако је особа умрла пре поноћи, сахрана се организује сутрадан, а ако је после поноћи, онда га сахрањују тек наредног дана.

Исто тако, зависно од времена када је наступила смрт, даје се – дели се вечера ако је умро ујутро, односно доручак пре сахране, ако је умро увече.

Свештеник се, обавезно, зове за сахрану. Прво опело је у кући, друго у дворишту, затим у цркви, уколико село има цркву. На путу до гробља, у неким селима, стане се на свакој раскрсници, а у неким на две или три раскрснице. Када сандук с покојником изнесу из куће (покојник је окренут ногама према капији), укућани остају у кући, затварају се врата и свештеник чита молитву за здравље укућана. У неким селима приликом изношења покојника из куће укућани се ухвате за сандук и повуку га мало унутра, а у Липама том приликом кажу : „Њега дајемо, другог не дајемо“.

Када га изнесу у двориште, сандук с покојником ставе на клупе или столице. Изнад покојникове главе се стави кољиво, вино и уље и једна особа ту држи крст (најчешће онај који носи крст до гробља) Ту у дворишту свештеник чита опело. Када покојника понесу из дворишта, обарају се столице или клупе на којима је стајао сандук. Обарају се једна према другој, или према капији или се само окрену наопако.

У дворишту се формира погребна поворка, односно, пратња. На челу су крст и кољиво, иза су барјаци (један, три или пет барјака), иза барјака су венци, иза њих иде свештеник, а иза свештеника возило с покојником иза којег иде најужа породица и то напред су жене, а иза мушкарци. Распоред може да буде и другачији, зависно од села. У неким селима барјаци иду иза венаца, док у Вучаку не носе барјаке. У Липама носе три барјака и крст из цркве. Крст – крстачу и кољиво носе најближи чланови уже породице или шире фамилије. Мушкарац носи крст – крстачу, а женска млађа особа кољиво. У кољиво се забоду свећа и она гори све време. На крст се стави пешкир или се он у неким селима (Вучак, Враново) окити цвећем. У Вранову се венцем од цвећа оките и барјаци (пет барјака).

У Осипаоници се раније носио трокраки барјак, али је због тежине замењен једнокраким, лакшим. Такође, ношене су и рипиде (четири рипиде), па крст и два чирака (то се носило испред барјака) То су носила деца за накнаду у новцу.

У Сараорцима када погребна поворка пролази кроз село поред кућа укућани затварају врата на кући.

Према речима саговорника из Лугавчине, с покојником никако не смеју да прођу истим путем два пута. У таквим ситуацијама, чак и ако две породице не разговарају, разградиће двориште да прође погребна поворка.

На гробљу је последње опело и ту се најближи опраштају од покојника. Када сандук с покојником спусте у гроб, присутни бацају грумен земље и метални новац. На гробљу се сви присутни послуже кољивом, водом и другим врстама пића. У неким селима послужује се на улазу у гробље, односно приликом изласка из гробља.

Са сахране се, зависно од села, први с гробља враћа домаћин, неко дете, неко од чланова породице, особа која носи крстачу. У Вучаку, први се враћа онај који носи крст и он узме бусен земље с гроба и стави га на прозор.

Према речима саговорника из Скобаља, раније је неко од мушких чланова породице остајао да прелије гроб.

Свуда је присутан обичај да се после повратка са сахране перу руке. Поред прања руку негде се узме и мало жар у руке или се негде протрљају пепелом. У Липама се руке перу три пута.

Раку, односно гроб, копају три гробара. Они, пре него што оду да копају раку, доручкују у кући, а затим иду на гробље. Док они не стигну вечера не почиње. Прво они седају за сто. Њих зову и дарују за сва подушја.

Према речима **саговорника из Скобаља**, грех је да се одбије када те позову да копаш некеме гроб, али сада људи одбијају и све је чешће да се ова услуга плаћа.

После сахране, у кући умрлог је вечера. На вечеру долазе сви који су били на сахрани. У већини села су нагласили да вечера не почиње док не седну гробари. На чело стола седе гробари и свештеник који чита вечеру.

У Луњевцу се пре вечере служи жито и пиће (у једном тањиру иситњено месо с белим луком, а у другом комадићи хлеба који је мешен само за ову прилику). Ракија се служи три пута а прихватају је окренути један према другом или унакрст, па тек након овог се једе. Пре тога сва припремљена храна окади се помоћу ћерамиде у коју се стави жар и тамјан. (Луњевац)

У Раљи, Сараорцима, Вранову се такође, послужи најпре кољиво и иситњено месо од свињске главе и хлеб, након тога се постави јело. Вечера почиње тако што неко каже „спомените мог ..“ Неко од укућана узме парче хлеба и умочи у сваки чанак са храном и каже : „Да се види (каже име покојника) за душу“. Друга варијанта овог је да неко од укућана стане покрај стола и каже : „Изволте и помените ...“. Присутни за столом одговарају :“Бог да му душу прости“ и свако узме по комадић хлеба и умочи у постављено јело да том укућанину, а овај то поједе. (Враново) У Осипаоници, пре овог дела упале се три свеће које су већ пре гореле, и оне горе за време вечере.

У Шалинцу се за вечеру спрема округао хлеб као погача којег зову БЛУ-ДА. На њему је трака од теста, али отворена. Спрема се за све даће и за годишњицу она се састави. Пре вечере послужи се жито.

Велика је вероватноћа да се у скоро свим селима служи ово обредно јело од иситњеног меса, а да су саговорници пропустили да га наведу при-

ликом разговора. Такође и хлеб који се служи истовремено с њим, могуће је да је то крстуш, хлеб у облику крста.

У свим селима се наспрам чела стола поставља један тањир за покојника и ту се ставља по мало од сваког јела, осим супе и чорбе. Поред стола се стави и један штап који се окити венчићем од цвећа и који се после вечере поклони. У Радинцу, штап се даје главној куварици. Она добија и комплетан прибор за јело, тањир, вино (прибор за бријање, ако је у питању мушкарац или нешто друго када је жена).

У свим селима се води рачуна да буде непаран број софри, односно да се сто поставља непаран број пута. Води се рачуна, али само за прву софру, да буде постављен непаран број тањира, као и посуда с храном, а особе које послужују носе само по један тањир. Такође, у неким селима се води рачуна да буде непаран број готвашица – жена које припремају храну. Негде се позову три жене и три мушкараца, а негде само двојица мушкараца. Ово важи и приликом обављања свих осталих даћа.

Та прва софра се завршава тако што пре него што сви устану, неко проспе воду са стране поред стола. Једна особа остаје да седи и за другу софру. У Раљи, Коларима, Луњевцу вечера се завршава тако што сви присутни попију из једне чаше по мало вина за здравље.

Сам назив за вечеру која се одржава после сахране је најчешће само вечера или даћа. Према мишљењу саговорника из Осипаонице, вечера после сахране је даћа, а за прво јутро, прву суботу, 40 дана, пола године и годину то су подушине. Саговорник из Лугавчине је, пак, мишљења да је вечера након сахране подушина.

После сахране излази се на гробље прво јутро или три јутра. На гроб излази најближа породица и носи се нешто од хране.

Помени за прву суботу, 40 дана, пола године, годину. То су издаје (израз који се најчешће користи у Бадљевици и Друговцу), подушине, даће, дације, парастоси. Терминологија је различита, чак и један исти саговорник користи више термина.

Новија је пракса, то су истакли сви саговорници, да се прва субота даје када и прва вечера након сахране, као и то да се четрдесетодневни помен даје тог дана, без обзира који је дан у недељи, за разлику од старије праксе да се као и остали помени даје раније и то првенствено суботом. Када се вечера за прву суботу даје када и вечера после сахране онда се сто прегради пешкиром и тај други део је прва субота. Има случајева да се након вечере после сахране и четрдесетодневног помена остали помени дају одједном. Ово се, како су саговорници нагласили, ради првенствено из економских разлога.

До четрдесетодневног помена излази се на гробље три суботе у већини села и тада се храна дели само преко гроба. У Друговцу, Малом Орашју, Луњевцу, Бадљевици излази се недељом. У овим селима се излази на гробље и када је „млада“ недеља до годину дана.

У Шалинцу и Липама био је обичај изливања воде на 40 дана. У Шалинцу се још увек практикује овај обичај с тим што се обавља у дворишту.

Према речима саговорника из Шалинца, 1989. године је последњи пут изливана вода на Морави.

Када је четрдесетодневни помен, окади се покојникова одећа и подели. Тада се даје и кревет на којем је покојник за живота спавао, поклања се и ТВ и радио. И на осталим поменима даје се по нешто од покојникове гардеробе.

У Михајловцу је раније била пракса да се даћа даје суботом, а у недељу се излази на гробље. Сада све обаве суботом. Најпре иду на гробље, а затим дају вечеру.

Бадљевица – Кад је издаја идеш вечерас у суботу и идемо сутрадан у недељу. Увече кад се иде носи се све, родбина долази и све носи на гробље, то се дели, а други дан се носе само колачи, печење, ко иде на гробље тамо руча, а не дели се. Кад буде вечера закажеш у које време хоћеш, 3–4 сата, а пре тога идеш на гробље.

У свим селима се води рачуна да једна даћа буде посна а остале мрсне. Даћа за годишњи помен је обавезно мрсна. За све даће, почев од прве суботе, за време прве софре свако добије погачицу, коју зависно од села зову поскурица или бабица, и свећу која се запали и забоду у поскурицу.

До годину дана излази се на гробље уочи већих црквених празника или на сам дан празника. У једном броју, углавном, моравских села излази се на гробље уочи Божића, Ускрса. У већини тзв. шумадијских села излази се другог дана Божића и Ускрса. У већини села излази се на гробље и на побусани понедељак, као и уочи других већих празника и породичне славе. Према информацији **саговорника из Лугавчине** који је овај податак добио од своје бабе, раније се на Ђурђевдан није излазило на гробље већ се по фамилији делио бели мрс (сир).

У току године излази се на гробље и када су задушнице. У већини села излази се суботом. У неким селима за Митровске задушнице излазе петком. У Ландолу се на Задушнице излази недељом.

Даривање – Након сахране и за све даће дарују се гробари, људи који носе барјаке, онај који носи крст, особе које су позване да помажу. Осим ових особа неко дарује и људе који износе сандук с покојником, мушкарца који је возио трактор са сандуком до гробља. Дарови су: кошуља, блуза, мајица, посуђе, зависно од пола умрлог и имовне моћи породице.

Споменик се поставља до годину дана, а ако није тада, онда тек за три године. У Михајловцу, Малој Крсни и Лугавчини је раније био обичај да се на прву суботу или 40 дана на гроб постави велики крст. Највећи број ових крстова видели смо на гробљу у Михајловцу и сви су старијег датума. Поред већине крстова постављен је и споменик. Ово је данас изобичајено.

Врачање и бајање – Према подацима које је дало неколико саговорника (Радинач, Сараорци, Удовице) вода у којој је окупан покојник и вода која је стајала испод сандука с покојником је средство којим се врача и та вода се назива „мртвачка вода“. Та вода се због тога просипа негде где се не пролази и води се рачуна да не дође у посед особе за коју се верује да се бави врачањем или жели да нашкоди породици покојника или неком другом.

Такође се и метла којом се чисти просторија у којој је био сандук с покојником сматра реквизитом који се користи у исте сврхе и због тога треба да се спали.

Да се покојник не би вампирио, води се рачуна да га не прескочи мачка, такође се ништа не додаје преко покојника. Негде покојника убоду иглом да се не би вампирио, а саговорница из Удовица је мишљења да данас нема вампира јер је већина људи „избодена“ ињекцијама приликом лечења. Неколико саговорника (Мала Крсна, Сеоне, Петријево) је чуло за случајеве вампирења у свом селу која су се десила у даљој и ближој прошлости, али ниједан није био директан актер у тој причи.

Постоји веровање да је последњи умрли у селу „на стражи“ у свету мртвих све док га не замени други покојник из села. Породица, односно неко од чланова породице покојника који је тренутно „на стражи“ има обавезу да иде и упали свећу ономе који је његовог покојника заменио на стражи. (Враново)

Gordana Miletic

RESULTS OF FIELD WORK IN SMEDEREVO MUNICIPALITY RURAL SETTLEMENTS LIFE CYCLE CUSTOMS

Summary

In 2005 and, in an additional study in 2006, field work was carried out in the Smederevo municipality settlements as the first stage of the several – year project “Ethnological Study of Smederevo Municipality Settlements”. The aim of this stage was to determine the fundamental ethnological characteristics of the study environment, the current situation with regards its customs and social life, in the sphere of the material culture, and to determine future research. Data was collected by applying the interview technique with in advance prepared questions, conducting direct conversations, photographing the objects of material culture. The interviews were conducted with representatives of local communities and individual informants of their choosing. These subjects, which differed by sex, age, affluence and social status, provided data which are not uniform in their scope and content. The bulk of the gathered information is made up of data linked to rural settlements and old-timers in the population. The study presents a part of the data referring to customs pertaining to the life cycle: births, death, marriages, birthday celebrations and celebrations organized when sending off men into the army. The most detailed and comprehensive material refers to births, marriages and death and funerals – moments which are viewed as having great significance in the traditional culture.

According to the existing research data, these events, as part of a more extensive bulk of major moments in the life of each individual, do not lose in importance in the present. What is reduced is the number of customs performed. The systematization of the data represents an attempt to provide a view into the past and the present.